

NOTE REFERITOARE LA ETNONIMELE CALMUC ȘI CVAZI

ALINA-MIHAELA BURSUC

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
alina.bursuc@hotmail.com

Cuvinte-cheie: *calmuc, cvazi, kalmâc, quazi, etnonim, variantă etimologică, cuvânt-titlu, DA/DLR, DLR².*

Keywords: *calmuc ‘Kalmyk’, cvazi ‘Quasi’, kalmâc ‘Kalmyk’, quazi ‘Quasi’, ethnonym, etymological variant, headword, DA/DLR, DLR².*

INTRODUCERE

Ediția a doua, revizuită și adăugită, a *Dicționarului limbii române (DLR²)* al Academiei își propune, printre altele, actualizarea articolelor din prima ediție (DA/DLR, publicată în perioada 1907–2010) cu atestări, forme și sensuri neidentificate sau nerecuperate anterior. De exemplu, cuvinte precum *kalmâc*, cu varianta învechită *calmuc*, numele românesc al unei populații mongolice, respectiv *quazi*, fără nicio variantă, numele unei populații germanice, sunt analizate în prima ediție a *DLR*, într-un volum publicat în 2010, tomul III, dedicat literelor *J*, *K* și *Q*. Actualizarea celor două articole este de așteptat să aibă loc o dată cu reluarea cuvintelor cu inițialele *K*, respectiv *Q*. Fișierul de citate selectate și excerptate pe hârtie sau în format electronic, realizat începând din 2010 și utilizat pentru redactarea cuvintelor cu inițiala *C*, conține, însă, numeroase atestări pentru cuvântul *calmuc*, care fac discutabil statutul său de variantă, precum și o atestare pentru *cadi*, o posibilă variantă a lui *quazi*. Pentru redactarea celei de a doua ediții, accesul la atestări suplimentare este facilitat de dezvoltarea progresivă a corpusului¹ de lucrări din bibliografia *DLR²* și nu numai, în format editabil sau scanate și ocerizate (în diferite grade de fidelitate față de original), și de utilizarea unor programe și interfețe de căutare a contextelor. Extragerea automată a ocurențelor și a contextelor poate aduce date noi fie pentru confirmarea formelor literare *kalmâc* și *quazi*, așa

¹ Mulțumiri cercet. șt. III dr. Alexandru Anghelina și colegilor care dezvoltă corpusul de lucrări, cu circuit intern, accesibil redactorilor celei de a doua ediții a *DLR* din cele trei colective de la București, Cluj și Iași.

cum au fost stabilite în prima ediție a *DLR*, și completarea articolelor cu noi variante, fie pentru modificarea analizei inițiale și reconfigurarea articolelor lexicografice respective. Scopul contribuției de față îl constituie identificarea de eventuale alte forme ale celor două cuvinte, în diferite tipuri de surse, dicționare și texte, prezentarea primelor lor atestări și aducerea de argumente pentru stabilirea formei literare și a variantelor cuvintelor discutate.

1. CALMUC ȘI KALMÂC

1.1. CALMUC ȘI KALMÂC

ÎN PRIMA EDIȚIE A *DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE* (DA/*DLR*)

Prin acest etnonim este desemnată o persoană care face parte dintr-o populație de origine mongolică, stabilită în diferite zone din Asia, inclusiv pe teritoriul Rusiei. Etonimul este lucrat în seria veche *DA*, în volumul literei *C*, publicat în 1940, unde s-a optat, pe baza documentării de la momentul respectiv, pentru cuvântul-titlu *calmuc*, un neologism împrumutat din limba franceză, cu prima atestare în 1878.

CALMÚC, -Ă subst., adj. *Kalmouk*. – Numele unei populații mongolice; p. e x t. (peiorativ) nume dat Rușilor (ca asupritori de popoare și ca unii ce-s amestecați cu Tătari) *E sora noastră cea mezină, Gemând sub cnutul de Calmuc*. EMINESCU, P. P. 109. [† și: **calmucésc**, -ească adj. *Hanger calmucesc*. C. NEGRUZZI, ap. ȘĂINEANU, D. U.] – N. din fran. (*DA* s.v. *calmuc*).²

În seria nouă *DLR*, în volumul literei *K*, publicat în 2010, etnonimul este reluat, optându-se, de această dată, pentru cuvântul-titlu *kalmâc*, împrumutat din limba rusă, cu prima atestare, în forma *calmuc*, în 1837.

KALMÂC, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Kalmâkiei sau care este originară de acolo; (la m. pl.) popor care s-a format, care locuiește în Kalmâkia. Cf. MINERVA, DEX², DOOM², DEXI. ♦ P. e x t. (Prin sinecdocă; peiorativ) Asupritor, împilător. *Aicea, cu dare de sume, proșternut la picioarele calmucului, primea confirmare domniei*. SĂULESCU, HR. I, 229/4, cf. EMINESCU, O. XV, 946. **2.** Adj. Care aparține Kalmâkiei sau kalmâcilor (**1**); care este originar din Kalmâkia; care se referă la Kalmâkia sau la kalmâci; (învechit) calmucesc. Cf. DEXI. ♦ (Substantivat, f.) Limbă din ramura mongolă a familiei altaice, vorbită de kalmâci (**1**). Cf. LLME. – Pl.: *kalmâci*, -ce. – Și: (învechit)

² Articolul *calmuc* este redat cu evidențierile din original. Pentru explicitarea siglelor v. Bibliografia *DA*, I: XLIII–XLIX.

calmúc, -ă s.m. și f., adj. – Din rus. **калмык**. – **Calmuc** < fr. **kalmouk** (*DLR* s.v. *kalmác*).³

Articolul din seria nouă aduce o serie de informații suplimentare față de cel din seria veche: o antedatatură pentru prima atestare a formei *calmuc*, devenită variantă învechită, și anume 1837 față de 1878, precum și o nouă formă, *kalmác*, care capătă statut de cuvânt-titlu. Se observă, însă, că nu a fost exploatat articolul din seria veche, întrucât nu se face trimitere în niciun fel la *DA* și nu este citat dicționarul lui Șăineanu din 1896 (indicat în *DA*, ce-i drept, pentru derivatul *calmucesc*, lucrat în cuib lexical), care înregistrează cuvântul și care ar fi reprezentat o atestare lexicografică anterioară *Enciclopediei Minerva* din 1930, dată ca primă atestare de acest tip.

1.2. SITUAȚIA ÎN ALTE SURSE

1.2.1. Surse lexicografice

Cuvântul-titlu *calmuc* figurează în majoritatea dicționarilor de limbă, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: COSTINESCU, *Vocab.*, ȘĂINEANU, *D.*, BARCIANU-POPOVICI, *D.*³, RESMERIȚĂ, *D. Etim.*, SCRIBAN, *D.* (s.v. *calmuc* adj.), *DA*, *DL*, *DM*, *DEX*, *TDRG*², *MDA*, *NDU* și *DEXI*. În unele dicționare nu este menționată etimologia. În alte dicționare, precum *DM*, *DEX*, *TDRG*², *MDA*, *NDU* și *DEXI*, *calmuc* este considerat împrumut din limba rusă, cu trimitere la numele propriu *Kalmâkia* în *DEXI*, pe când în *DA*, același *calmuc* este descris drept neologism împrumutat din limba franceză. În *NDU* și *DEXI* sunt indicate, în paragraful corespunzător, variantele *kalmác* (*NDU*), respectiv *kalmác* (*DEXI*). Edițiile *DEX*-ului prezintă o evoluție interesantă a analizei lexicologice și lexicografice: în ediția din 1975, *calmuc* este considerat împrumut din limba rusă, pentru ca în ediția din 2009 (*DEX*² – 2009), să fie înregistrat *kalmác*, împrumut din rusă, cu varianta *calmuc*. În *MDA*, analiza este parțială: *calmuc*, fără variante, împrumut din rusă, este lucrat în primul volum (din 2001), iar varianta *kalmác*, cu trimitere la *calmuc*, este înregistrată în volumul din 2003. *DOOM*² conține atât pe *calmuc*, cu precizarea „învechit”, cât și pe *kalmác*, nou introdus (cu *), pentru ca în *DLR* (s.v. *kalmác*), forma *calmuc* să fie considerată variantă învechită și, ca atare, subsumată cuvântului-titlu *kalmác*. Elemente de ordin politic și istoric (organizarea zonei locuite de calmuci în Regiunea Calmucă și, ulterior, în Republica Kalmâkia), precum și elemente de ordin lingvistic (norma recentă de scriere a cuvintelor neologice, provenite de la nume proprii, cu inițiala din limba de origine, v. și Șerban 2009: 40), justifică opțiunea redactorilor *DOOM*² și *DLR* de a considera pe *kalmác*, împrumut recent din rusă, drept formă literară, iar pe *calmuc*, variantă

³ Articolul *kalmác* este redat cu evidențierile din original. Pentru explicitarea siglelor v. Bibliografia *DLR*, I3: XIX–XCV. Sigla LLME, inexistentă în bibliografia din 2006, corespunde siglei *Lb. statelor lumii*.

învechită. În mai multe volume *DLR* (anterioare celui din 2010), citate ilustrative (*DLR* s.v. *nomad*, *sain*, *scundatic*, *vârstă*) sau chiar definițiile unor cuvinte (*DLR* s.v. *lama*⁴) conțin, exclusiv, forma literară *calmuc*. În *DAN*, forma *kalmuc* este considerată neologică. În dicționarele de tip enciclopedic, se întâlnesc cinci soluții, mai ales grafice, diferite: cuvântul-titlu, la plural, *calmucci* (*Enc. Rom.*), *kalmuci* (*Enc. Minerva*) sau, la singular, *calmâc*, urmat în paranteză de *calmuc* (*DEI*), respectiv intrare absentă, cuvântul fiind utilizat în definițiile altor cuvinte, astfel sunt formele *calmuci* (*DER* s.v. *lamaism*) și *kalmâci* (*D. Enc.* s.v. *oirăți*, cf. și articolul *Kalmâkia*). Pe lângă *kalmâc* și *calmuc*, au mai fost identificate formele: *kalmuc* și *calmâc*.

În acest context, este deosebit de sugestivă maniera analitică adoptată în alte două dicționare academice importante, dicționarul manuscris al lui Alexandru Philippide și dicționarul etimologic al Academiei (litera C, volum tipărit în 2015 și actualizat, în format electronic, în 2021). În primul rând, Alexandru Philippide este cel dintâi care identifică prima atestare a acestui cuvânt, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sub forma *călmăș*, în *Letopisețul*⁴ lui Ion Neculce. Din cauza descoperirii târzii a manuscrisului (în 1982, v. Pamfil 2008: 65) și a introducerii lucrării abia în bibliografia celei de a doua ediții a dicționarului-tezaur, informația nu a putut fi valorificată în tradiția lexicografică academică (cf. *DÎLR* 1992). În dicționarul manuscris, formele *călmăș* și *calmuc* sunt considerate sinonime, probabil datorită etimoanelor diferite: *călmăș* (din rusă) este definit sinonimic prin *calmuc* (lipsește etimologia), care, la rândul lui, este explicat sintetic (în maniera proprie lui Philippide, v. Pamfil 2008: 102) prin „popor” (PHILIPPIDE, *DLR* (ms.) s.v.).

În al doilea rând, în *DELR*, litera C, volumul al II-lea, prima parte, pe lângă recuperarea unei atestări anterioare (1792, în varianta electronică⁵, față de 1835, în varianta tipărită în 2015), se optează pentru forma literară *calmuc* (v. și principiile de selecție și exemplul *calmuc*, *DELR*, II: XII), atestată frecvent, respectiv pentru variantele lexicale *calmăc* și *calmâc*, ultima având și varianta grafică *kalmâk*. Relevantă este și considerarea etimologiei duble: turcă și franceză în sprijinul formei-titlu, respectiv a etimologiei rusești pentru variante.

Numeroasele atestări cu inițiala *c* impun forma adaptată grafic ca formă literară, în timp ce orice formă cu inițiala *k*, mai puțin atestată, este indicată ca variantă de scriere.

1.2.2. Texte (vechi) românești

În ediția (din 1983, realizată de Gabriel Ștrempel, a) *Letopisețului* lui Ion Neculce, utilizată în bibliografia *DLR*², se găsesc primele atestări ale cuvântului discutat, în formele *calmăș* și *calmâț*:

⁴ În ediția lui M. Kogălniceanu din 1853.

⁵ *DELR* online accesat: 26.02.2024.

Și era la acel obuz... *calmâși* și... donți și... căzaci din olatul Harcovului și... căzaci ce le dzic eiți, ce trăesc peste Don, și... moscali (NECULCE, *Let. Țării. Mold.*, 550). Iară pre Șeremet l-au trimis la Chiov și i-au lăsat... oaste căzaci și *calmâți* (id. ib. 614).

Forma *calmuc* este utilizată ulterior, în secolul al XIX-lea, în texte istorice sau cu caracter istoric. Antedatări pentru forma *calmuc* față de *DLR* (care indică anul 1837), sunt din 1806–1808, respectiv 1814 (cf. prima atestare din 1792, potrivit *DELR* în format electronic), probabil, pe filieră germană, respectiv turcă:

Ariciul este mare vânătoriu de șoareci; drept aceea, *calmucii* îl țin în loc de mătă (Șincai, *Ist. Naturei*, 159). Iar *calmucii* aducea disagiu pe cai, fete și copii de turci și îi mânca care friptură, care rasol și bea horelcă de la marchitan, măcar să fie fost ocaoa un galben (DIONISIE ECLESARHUL, *Hronog.*, 108).

Alte forme, mai puțin frecvente, sunt atestate destul de recent: *kalmâc* în 1949 (*DLR* s.v. nu indică nicio atestare anterioară a formei-titlu), grafiile *calmuk* în 1898 (*Enc. Rom.*, I: 936), apoi în 1935, respectiv *kalmuc* în 1871:

Kalmâcii se aciuiesc pe lângă stațiile de poștă (*Viața Rom.*, 35). Acolo, la Orhei, trăia... de mult neamul neaoș românesc al Călmașilor – poate nu chiar de la Traian, ci de la vreun *calmuk* oarecare (GANE, *Trecute vieți*, 274). S-au... găsit... altele... în țeara *kalmucilor* (ODOBESCU, *Archeol. Preist.*, 204).

1.3. INVENTARUL FORMELOR

1.3.1. *calmuc*

Majoritatea citatelor discutate conțin forma *calmuc*. Primele atestări ale acestei forme sunt din: 1792, în GHERASIM, *Carol*, 99^r (traducere din limba franceză) în *DELR* (versiunea electronică), 1806–1808, în ȘINCAI, *Ist. Naturei* (traducere și adaptare din limba germană, cf. germ. *Kalmücke*) și din 1814, în DIONISIE ECLESARHUL, *Hronog.* (probabil, pe filieră turcă). Dionisie Eclesiarhul cunoștea slavona, rusa, greaca și, probabil, turca, potrivit editorului (1987: 7), drept pentru care forma de plural *calmuci* invită la considerarea filierei turcești pentru împrumutul cuvântului în acest text (v. tc. *kalmuk* indicat ca etimon în *DELR* s.v. *calmuc*, alături de fr. *kalmouk*). Ulterior, forma *calmuc* apare constant, până în prezent, atât în dicționare (v. *supra* 1.1.), cât și în texte. Influența franceză este hotărâtoare, forma românească fiind, în general (v. *infra*), cea adaptată grafic limbii române, cu inițiala (și cu finala) *c*. Pentru că prezintă o oarecare importanță raportat la etnonimul discutat, este de menționat numele de familie *Calmucul*. La consolidarea etnonimului în forma *calmuc* contribuie și adjectivul cu aceeași

formă, prezent, ca determinant, într-o serie de structuri, atestate, frecvent, inclusiv în texte recente: *seminție calmucă*, *tătari calmuci*, *stepe calmuce*, și, mai rar, *general calmuc*, *tânăra calmucă*, *femei calmuce*, *triburi calmuce*, *corturi calmuce*.

1.2.2. *calmuk*

Forma *calmuk* este atestată pentru prima dată în 1935 (v. *supra* 1.2.2.), pentru ca apoi să apară destul de rar. Este de menționat și numele de persoană *Calmuki*.

1.2.3. *kalmuc*

Forma *kalmuc* este folosită pentru prima dată în 1871 (v. *supra* 1.2.2.) și apare mai des decât *calmuk*. Forma este întâlnită în metalimbajul articolelor unor lucrări lexicografice precum *Enc. Rom.* (la 1898) și, mai recent, *DAN* (în 2013).

1.2.4. *calmăș* și *calmât*

Cuvântul în discuție este atestat pentru prima dată în formele *calmăș* și *calmât* în 1743, în *Letopisețul* lui Ion Neculce. Împrumutul din limba rusă este evident o dată cu redarea diferită a pronunției consoanei finale, fie prin *ș*, fie prin *ț*. Este atestat și un nume de familie *Calmăș*.

1.2.5. *calmăș* și *călmăș*

Forma este atestată în 1743 (v. *supra* 1.2.1.). Existența unor nume de familie precum *Calmăș* și *Călmășul* întăresc reconstituirea unei forme *calmăș*, neatestată ca nume etnic ulterior primei atestări și explicabilă prin lectura diferită a ierurilor.

1.2.6. *calmuș*

Forma este atestată în 1906:

Dosoftei Calmuschi era român de origină (*calmuș*), apoi rusit (IONESCU, *Călăuza tipogr.*, 144).

Este, atestat, de asemenea, un nume de familie *Calmuș*, care susține reconstituirea formei hibride.

1.2.7. *calmăc*

Forma *calmăc* nu este atestată, poate fi reconstituită, în schimb, pe baza numelui de familie *Calmăcul*, atestat în 1746, potrivit *DELR*.

1.2.8. *calmâc*

Prima atestare a acestei forme este dinaintea de 1986 (privitor la realități geografice din apropierea zonei de locuire a populației în discuție) și constituie, mai degrabă, un reîmprumut din limba rusă, față de o formă precum *calmâș*. Forma redă pronunția etimonului, acesta fiind adaptat grafic la limba română.

De la eschimoși la ***calmâci***, de la tătari la chirchizi, evrei, polonezi, lituanieni și români, toți au trăit împreună și s-au înmormântat unii pe alții (NANDRIȘ-CUDLA, *Siberia*, 172).

1.2.9. *kalmâc*

Forma *kalmâc* este atestată, începând din 1949 (v. *supra* 1.2.1.), destul de rar, și redă, exclusiv la inițială, litera etimonului. După cum am văzut, în *DLR* se optează pentru considerarea acesteia drept formă literară. Soluția adoptată este explicabilă în raport cu principiul recent de redare a numelor proprii străine cu pronunția și grafia din limba de origine, în cazul de față sub presiunea numelui de țară, recent în limba română, *Kalmâkia*⁶.

1.2.10. *kalmâk*

Forma *kalmâk* este menționată printre cuvintele despre care se consideră că au la origine nume proprii sau că sunt derivate de la acestea (Șerban 2009: 40), este indicată ca variantă de scriere a lui *calmâc* (*DELR* s.v. *calmuc*) și apare în glotonimul compus *kalmâk-oirat* (*Lb. statelor lumii* s.v.). Forma corespunde atât fonetic, cât și grafic etimonului.

1.4. FORMA CALMUC FAȚĂ DE KALMÂC

Sintetizând, numele românesc al acestei populații este atestat în texte, începând din 1743, sub diferite forme: *calmăș*, *calmâc*, *calmâș*, *calmât*, *calmuc*, *calmuk*, *calmuș*, *călmăș*, *kalmâc*, *kalmâk*, *kalmuc*. Varietatea de forme ale cuvântului se explică prin etimologie multiplă: rus. *калмык*, fr. *kalmouk*, tc. *kalmuk*, germ. *Kalmücke*. Frecvența ridicată a atestărilor, preferința și uzul, neîntrerupt în texte până în prezent, al formei *calmuc*, raportul dintre atestările formelor cu inițiala *c* (*calmuc*, *calmâc*, *calmâș* etc.) și cele cu inițiala *k* (*kalmâc*, *kalmâk*, *kalmuc*), net în favoarea primelor, sunt tot atâtea argumente pentru selectarea formei *calmuc* drept formă literară (cum au procedat Philippide, Pușcariu și redactorii *DELR*), odată cu luarea în considerare a celorlalte forme drept variante lexicale și de scriere.

⁶ În limba franceză, potrivit TLFi (accesat: 09.05.2024), numele francez al țării în discuție este în acord grafic cu etnonimul: *kalmouk*, respectiv *Kalmoukie*.

2. CVAZI ȘI QUAZI

2.1. QUAZI ÎN PRIMA EDIȚIE A DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE (DLR)

În *DLR* s.v. *quazi*, atestările sunt exclusiv lexicografice, toate fiind enciclopedice, cu prima atestare în 1966. Etimologia considerată este multiplă, latină și franceză:

QUAZI s.m. pl. Triburi germanice care s-au așezat, la începutul erei creștine, în Moravia și pe malurile Dunării. Cf. DER, M. D. ENC., D. ENC., DEXI. – Pronunțat: *cuazi*. – Din lat. **Quadi**, fr. **Quades** (*DLR* s.v. *quazi*).⁷

2.2. LAT. QUADI

În limba germană superioară medie (germ. *Mittelhochdeutsch*), cuvântul *quât*, cu sensul original „rău, furios, urât, depravat, corupt”, capătă funcție etnonimică, devenind supranume și, ulterior, nume al unui trib germanic (Croitoru 2016: 52). Este vorba despre o veche populație germanică, stabilită pe teritoriul Moraviei de astăzi, menționată pentru prima dată în izvoarele latinești, la Tacitus, iar în cele grecești, la Ptolemeus, și desemnată în limba latină prin etnonimul *Quadi* (Gaffiot 1934 s.v.). Izvoarele istorice indică o legătură între această populație, între timp dispărută, și istoria poporului român. Decebal a încercat să realizeze o serie de alianțe cu populațiile din jur pentru a contracara ofensiva romană, iar acest trib germanic, deși nu a acceptat alianța, nici nu l-a sprijinit pe Domițian împotriva lui Decebal. Ulterior, împreună cu alte populații a atacat Panonia, provincie romană. Spre sfârșitul secolului al IV-lea, împreună cu marcomanii, formează populația din Bavaria (v. și Croitoru 2016: 52–54). În spațiul românesc, o primă informație, de natură lingvistică, apare la finele secolului al XVII-lea, în dicționarul latin-român al lui Corbea (1691–1697), sursă în care este explicat etnonimul latin, fără a se da însă un echivalent românesc, propriu sau împrumutat:

Quadi, g.m. năroade nemțești de demult au fost (T. CORBEA, *Dictiones* s.v.).

2.3. SITUAȚIA ÎN ALTE SURSE

2.3.1. Surse lexicografice

Cuvântul apare exclusiv în forma *quazi* în două dicționare de limbă: ȘĂINEANU, D. (în ediția din 1896: *quadi*, și, în ediția din 1930, cu redarea lui z), respectiv *DLR*, în care este indicată pronunția „cuazi”. Cuvântul nu este înregistrat în *SCRIBAN*, D., dar, în *Introducerea* dicționarului, apare forma *cuazi*. Se remarcă

⁷ Articolul *quazi* este redat cu evidențierile din original. Pentru explicitarea siglelor din articolul lexicografic v. Bibliografia *DLR*, I₃, 2006: XIX–XCV.

tratarea uniformă a cuvântului, în forma *quazi*, în majoritatea dicționarilor enciclopedice: *DER*, *MDE*, *DEI*, *D. Enc.*, *DEXI*, mare parte dintre aceste surse fiind citate în articolul din *DLR*. Cuvântul nu este înregistrat ca intrare, dar apare în articolul unui termen istoric în *Enc. Rom.* (s.v. *Decebal*). Statutul neologic al formei *quazi* este marcat prin înregistrarea în dicționare precum *DN¹⁰* (din 2008) sau *DAN* (din 2013), în ambele cu pronunția „cvazi”. Este interesant că, în dicționare, din aceeași perioadă, pentru aceeași formă, se indică două pronunții diferite: „cuazi” în *DLR*, respectiv „cvazi” în *DN¹⁰* și *DAN*. Se observă și o anumită inconsecvență privitoare la uz în două dintre dicționarele citate în *DLR*: intrarea *quazi* (*MDE*, *D. Enc.*), dar în articolul unui termen istoric, referitor la această populație, apar formele *cvazi* (*D. Enc.* s.v. *Marc Aureliu*), respectiv *gvazi* (*MDE* s.v. *Marc Aureliu*), ceea ce denotă o diferență între uz și efortul stabilirii cuvântului-titlu, în concordanță, cel mai probabil, cu etimonul. Nicio altă formă nu este înregistrată în dicționarele de limbă sau enciclopedice consultate. Totuși, forma învechită *cvadi* este analizată în dicționarul specializat *DÎLR* (din 1992), cu atestare în 1743, la Cantemir.

2.3.2. Texte (vechi) românești

Forma *cvadi* este atestată pentru prima dată la începutul secolului al XVIII-lea, în *Letopiseșul* lui Nicolae Costin (1700–1710) și, apoi, în *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir (1743). Forma apare apoi, aproape fără excepție, în majoritatea lucrărilor istorice și a publicațiilor din secolul al XIX-lea (*MICU*, *Ist. Bis.*: 74; *MAIOR*, *Ist. Înc. Rom.*: 28; *T. AARON*, *Ist. Maior*: 18, în forma *gvadi*). Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, în texte este utilizată una dintre formele: *quadi* (*Transilvania*, nr. 17: 196; *PHILIPPIDE*, *Orig. Rom.*: 231) sau, cu frecvență sporită, *quazi* (*EMINESCU*, *Teatru*: 57; *PÂRVAN*, *Getica*: 93 etc.), ori ambele (*GHICA*, *Dacia*: 289, 295; *Rev. Istor.*, 337). Apar și forme cu inițiala *c*: *cuadi* (*Lepturariu românesc*: 353; *DENSUȘIANU*, *Epopeia*: 261) și *cuazi* (*Albina*, nr. 8: 595). Este utilizată forma *cvazi* începând din prima jumătate a secolului al XX-lea, în mai multe publicații și lucrări academice cu caracter istoric (prima atestare fiind din 1912, în *Gazeta de Transilv.*, nr. 21: 3; apoi: *DRĂGANU*, *Românii*: 212; *Ist. României*: 452; *DAICOVICIU*, *Dacii*: 205; *Fontes*: 33; *România Liter.*, nr. 1: 13; *PETOLESCU*, *Dacia*: 105; *Banatica*: 220; dar și de către alți istorici români, v. Croitoru 2016: 53), uz ce denotă o preferință academică pentru *cvazi* (cf. anterior în 1926, într-o altă lucrare istorică academică, apărea forma *quazi*: *PÂRVAN*, *Getica*: 93).

2.3.3. Traduceri

Cercetarea aprofundată a unei terminologii sau a oricărui grup lexical circumscris unei noțiuni ori unui grup noțional permite o documentare mult mai largă decât pentru dicționarul-tezaur. O astfel de cercetare, privitoare, de exemplu, la numele românești de populații, apelează la tipuri de surse care nu sunt

înregistrate, din motive obiective, în bibliografia dicționarului-tezaur: traduceri în limba română ale operelor celor mai reprezentativi istorici străini (atât traduceri vechi, existente, de altfel, în mare măsură, în bibliografia *DLR*, dar și mai recente, v. IORDANES, *Getica* sau GIBBON, *Ist. decl.*). De asemenea, o astfel de cercetare include un inventar mai extins (cf. criteriul reprezentativității în bibliografia *DLR*) al lucrărilor și tratatelor românești de istorie (v. Munteanu 2005: 305, Ungureanu 2023)⁸.

Privitor la etnonimul analizat, opțiunile de traducere vizează, în cea mai mare parte a lor, forma *quazi*, care conservă, parțial, grafia din limba sursă, pe care o integrează, însă, morfologic în seria pluralelor românești în *-zi*. Forma *quazi* apare în traduceri din limbi diferite: latină (TACITUS, *Germ.*, 124; IORDANES, *Getica*, 35), engleză (GIBBON, *Decl.*, I, 66), germană (STOICA DE HAȚEG, *Cron. Meh.*, 19; MOMMSEN, *Ist. rom.*, singurul text în limba română care conține forma de singular *quad*).

Marcomanii și vecinii lor înrudiți din est, **quazii** din Moravia, au trecut în clientelă romană (MOMMSEN, *Ist. rom.*, IV: 106). Sub influența lui Tiberius, locul lui fu luat de Vannius, un nobil **quad** (id. ib.).

O serie de traduceri prezintă o mare varietate de forme în alternanță. Astfel, *quadi* și *quazi* apar într-o traducere din limba latină (influența limbii sursă fiind evidentă):

Grecia, Macedonia, Pontus, Asia fură pustiite de gothi, Pannonia jefuită de sarmați și de **quadi** (EUTROPIUS, *Ist. rom.*: 114). A izbutit să puie capăt războiului marcomannic, la care luaseră parte și **quazii**, vandalii, sarmații, suevii și toată lumea barbară (id. ib. 106).

Formele concurente *quazi* și *cvazi* sunt utilizate în câteva traduceri din latină, ceea ce denotă faptul că nu era fixată o normă de aplicat în privința acestui împrumut, ilustrând totodată cele două tendințe principale.

O marcomani, o **quazi**, o sarmați, am găsit în fine pe alții care-mi dau mai multă bătaie de cap decât voi (MARCELLINUS, *Ist. Rom.*: 293). Informațiile... arătau că... fac incursiuni... **cvazii** în Valeria (id. ib. 127). **Quazii**, pierzându-și regele, spuneau că nu-l vor recunoaște pe cel ales în loc (*Ist. Aug.*: 85). Marcus Antoninus... a scăpat Pannoniile de robie, nimicind pe... vandali, și chiar **cvazi** (ib. 87). Acești sarmați erau urmașii... celor care... umpluseră Dacia Ripensis până la Dunăre,

⁸ Mulțumiri prof. univ. dr. Eugen Munteanu și cercet. șt. II dr. Mădălina Ungureanu pentru accesul la fișierul letric de citate și la bibliografia de lucru a proiectului *Etno-horonimia românească. Dicționar istoric al numelor de țări și de popoare în limba română*, siglat EHR (derulat în perioada: 2006–2008).

adunându-se la un loc..., împreună cu **quazii** vecini (BUDAI-DELEANU, *Orig. pop. Transilv.*: 963). Domițian a pornit armata împotriva **cvazilor** și marcomanilor (id. ib. 952).

2.4. INVENTARUL FORMELOR

Numele românesc al acestui trib germanic se înfățișează, în texte, în mai multe forme, unele lexicale, altele grafice, majoritatea la plural (o singură ocurență la singular: *quad*, v. *supra* 2.3.3.): *cadi*, *cuadi*, *cuazi*, *cvadi*, *cvazi*, *gvadi*, *gvazi*, *kuazi*, *kvadi*, *quadi*, *quasi*, *quazi*, *qvazi*.

2.4.1. *cadi*

În ediția inițială, de autor, a *Istoriei* lui Maior, din 1812, apare forma *cvadi*, referitor la populațiile care au prădat Pannonia (*sarmatele* și *cvadii*), pentru ca, ulterior, în 1834, în ediția a doua, „pretipărită” de Iordachi de Mălinescu⁹ (Maior moare în 1821), să regăsim forma *cadi*.

Pannonia o prădară sarmatele și **cadii** (MAIOR, *Ist. Înc. Rom.*²: 22).

E vorba fie de o scăpare sau de o greșală de tipar, fie de o interpretare a editorului. În limba latină existau două nume asemănătoare pentru două populații diferite: *Quadi* „populație germanică” și *Cadi* „populație frigiană” (Gaffiot 1934 s.v.). O atestare precum *cadi*, în fișierul de citate *DLR*, poate fi privită, la prima vedere, ca fiind un împrumut din lat. *Cadi*, însă evenimentul istoric evocat face referire la populația desemnată prin lat. *Quadi*, mai ales că în nota de subsol, scrisă în latină, reluată întocmai în a doua ediție, apare lat. *Quadi*.

2.4.2. *cuadi*

Forma *cuadi* apare, destul de rar, spre finalul secolului al XIX-lea. Prezintă la inițială o adaptare după pronunția franceză:

Dacia era în perichiu, pentru că marcomanii, **cuadii**, sarmatii și alte popoare prădară la Danubiu de sus (*Amicul școalei*, nr. 1: 31). Bastarnii, burii, **cuadii**, breucii și cu bisii Din toți cei mai aproape de daci locuitori (DENSUȘIANU, *Epopoia*: 261).

2.4.3. *cuazi*

Forma *cuazi*, destul de rară, prezintă adaptarea grafică sub influența limbii franceze, odată cu asimilarea cuvântului la pluralele în -z-. Nu este exclus ca forma

⁹ Ediție de lucru în Bibliografia celei de a doua ediții a *Dicționarului limbii române*, elaborat sub egida Academiei Române, dar și în bibliografiile *DA* și *DLR*.

cuadi să reprezinte același cuvânt, în unele surse, având în vedere că *z* era notat uneori cu *q* sau chiar numai cu *d*.

Pe vremea când se apropiau romanii de Dunăre mai era prin Moravia și Slovacia neamul **cuazilor** (quadi) (*Albina*, nr. 38: 595).

2.4.4. *cvadi*

Cvadi este forma în care etnonimul apare atestat pentru prima dată în limba română, fiind, de altfel, singura formă atestată în secolul al XVIII-lea (în operele lui N. Costin și D. Cantemir) și în prima jumătate a secolului al XIX-lea (o singură atestare în cea de-a doua jumătate).

Marco Avriile pierdut-au doadzăci de mii de oaste a sa, închizându-l la locuri strâmte marcomanii și **cvadii** și alte niamuri megieșe (N. COSTIN, *Let. Țării Mold.*: 60). Strânsu-s-au dară acolo schithii, gotthii..., sarmații, **cvadii** (CANTEMIR, *Hronicul*: 1203).

Se remarcă adaptarea formei grafice a împrumutului după pronunția latină *cv-* a primei părți a cuvântului. Cuvântul este analizat în *DÎLR*, unde este indicată prima atestare din Cantemir. Forma *cvadi* apare în *DLR* în două citate (extrase din Maior și Cantemir) ilustrative, însă, pentru alte cuvinte (*DLR* s.v. *ostoi*, *țară*).

2.4.5. *cvazi*

Forma *cvazi* (v. și Croitoru 2016: 52–54) este atestată pentru prima dată în 1912, iar după 1960, în special, în lucrări de istorie a României sau a dacilor.

Slavii erau cunoscuți în vremea romanilor sub numele de sarmați, schiți, sorabi (sârbi), roxolani (ruși), pe când dacii, thracii, gheții, illyri, **cvazii**, marcomanii, chelții sau galații erau de rasă chelto-germanică (*Gazeta de Transilv.*, nr. 21: 3).

Este forma care apare curent într-o serie de lucrări academice de istorie, din a doua jumătate a secolului al XX-lea și de la începutul secolului al XXI-lea (PETOLESCU, *Dacia; Ist. României*; DAICOVICIU, *Dacii*), dar și într-o serie de traduceri. Este forma grafică complet adaptată la sistemul limbii române, în concordanță și cu primele atestări.

2.4.6. *gvadi* și *gvazi*

Forma *gvadi* apare o singură dată în lucrarea lui Aaron, din 1828, despre *Istoria* lui Maior (pentru forma *gvazi*, cu o singură atestare, v. *supra* 2.3.1.).

Sub Valentinian, **gvadii** cu sarmatele, trecând Dunărea, mare în poporul roman, cel cuprins cu lucru secerișului, pradă făcură (T. AARON, *Ist. Maior*: 18).

2.4.7. kvadi

Forma *cvadi* (în alfabet de tranziție, *Kvadii*), din ȘINCAI, *Hron.*, este transcrisă *kvadii* (*DLR* s.v. *năpădi*)¹⁰, fără a se interpreta *κ* drept *c*, în condițiile în care acesta nu este etimologic (inițiala latinească *qu-* fiind adaptată *cv-* și redată în alfabet de tranziție: *κv-*). Interesant este faptul că pe baza aceleiași lecturi este inventariată forma *kvadi* (Croitoru 2016: 53).

2.4.8. quadi și quazi

Formele *quadi* și *quazi* apar destul de des. De altfel, în prima ediție a dicționarului-tezaur este lucrat cuvântul-titlu *quazi*. Extinderea documentării, cu ocazia redactării celei de a doua ediții a *DLR* și odată cu accesul la fișierul *EHR*, a relevat nu numai variația formală, determinată de diversele soluții de marcare a diferitelor aspecte ale adaptării fonetice și grafice ale împrumutului, în special, din latină, ci și atestări (cu mult anterioare) formei analizate în 2010, și o concurență *quazi* – *cvazi* pentru statutul de formă literară. Prima atestare, relevantă pentru utilizarea alternativă a formelor *quadi* și *quazi*, este din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (față de 1966 în *DLR*).

Decebal a tras... în partea lui pe Parocu, prințul partilor, pe sarmați și pe **quazi** (GHICA, *Dacia*: 289). Sarmatii. Această familie coprinde pe iasygi, anti, astigi și **quadi** (id. ib. 295).

Dacă forma *quazi* este din ce în ce mai frecventă, forma românească alternativă *quadi* este utilizată din ce în ce mai rar începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea.

2.4.9. qvazi

Este de semnalat forma hibridă *qvazi* (din 1977), în care inițiala în grafia etimonului este combinată cu redarea pronunției etimonului.

O serie de învățați pun pe seama coborârii goților, incursiunile costobocilor, mișcările **qvazilor**, marcomanilor, vandalilor și a altor populații (*Studii*, tom 30, nr. 2: 307).

¹⁰ În bibliografia *DLR* este folosită ediția din 1853 (în alfabet de tranziție) a *Hronicii* lui Șincai, pe când în bibliografia *DLR*², ediția din 1967 (în alfabet latin).

Cuvintele românești provenite din lexeme latinești și/sau franțuzești (împrumutate, la rândul lor, din latină), cu inițiala *qua-*, prezintă, în general, două tipuri de forme: una cu *cv-*, după latină, și altele două cu inițialele *cua-*, respectiv *ca-*, după franceză. Așadar, formele *cuadi*, *cuazi*, dar și *quadi*, *quazi*, se explică prin influența limbii franceze. Formele *cvadi* și *cvazi*, dar și *gvadi*, *gvazi*, sunt grăitoare pentru influența latină, istoricii moderni și unii traducători preferând forma complet adaptată, odată cu raportarea la etimonul latin.

3. VARIANTE ETNONIMICE

3.1. ETNONIME

În general, numele de populații și numele de țări (pentru mai multe informații privind cercetări recente asupra etnonimelor și horonimelor, v. Munteanu 2005 și Dominte 2005) au fost considerate, deopotrivă, nume proprii. În trecut, când nu erau formulate principii clare de traducere a acestora, fiind împrumutate, în general, din mai multe limbi, erau adaptate fonetic și/sau grafic, în diferite grade. În prezent, împrumuturile de nume proprii urmează, în general, principiul păstrării grafiei și pronunției din limba de origine. Principiul este pe deplin justificat pentru numele de țări, în cazul cărora un nume precum *Kalmâkia* (nume internațional *Kalmykia*) este redat cu litere latine în limba română, dar cu pronunția originală, cuvântul fiind atestat recent în limba română, la începutul secolului al XXI-lea (*Lb. statelor lumii* s.v.). Numele de populații, scrise cu inițială majusculă până în prima jumătate a secolului al XX-lea, sunt, însă, nume comune, fiind înregistrate, definite și ilustrate în dicționarele de limbă, în măsura posibilului, cu toate formele sau cu formele reprezentative din limbă. Prezența îndelungată în limbă a unora dintre ele, cum ar fi *calmuc* sau *cvazi*, în forme variat adaptate sistemului limbii române, precum și uzul încă al acestora în lucrări istorice științifice și de popularizare, confirmă formelor adaptate statutul de variante literare. Împrumuturile recente neadaptate sau adaptate parțial, de tipul *kalmâk*, respectiv *quazi*, având în vedere statutul lor în *DLR* și care se încadrează în seria reîmprumuturilor, este necesar să fie considerate variante, fiecare cu ponderea sa de atestări. Literelor *K* și *Q* li s-a conferit relativ târziu legitimitate alfabetică în limba română, motiv pentru care abia volumul *DLR* din 2010 conține articole cu cele două litere. Articole precum *kalmâc* și *quazi* vin să întărească lexicografic grupul de cuvinte cu aceste inițiale.

3.2. VARIANTE ETIMOLOGICE

Formele: *calmăș*, *calmâc*, *calmăș*, *calmăt*, *calmuc*, *calmuk*, *calmuș*, *călmăș*, *kalmâc*, *kalmâk*, *kalmuc* sunt rezultatul împrumutului, variat adaptat fonetic și grafic în

limba română, pe mai multe filiere: rusă (prima dată, în secolul al XVIII-lea, și, a doua oară, în secolul al XX-lea, ca reîmprumut), turcă, franceză și germană. Forma *calmuc* corespunde criteriului frecvenței atât diacronic, cât și sincron, drept pentru care ar trebui considerată variantă literară. Totuși, în volumul *DLR*, din 2010, *kalmâc* este cuvânt-titlu, în timp ce *calmuc* este indicat drept variantă învechită. Formele, la plural: *cadi*, *cuadi*, *cuazi*, *cvadi*, *cvazi*, *gvadi*, *gvazi*, *kuazi*, *kvadi*, *quadi*, *quasi*, *quazi*, *qvazi*, provin din împrumutul în limba română pe mai multe filiere, relevante pentru tipul de adaptare fonetică și grafică: lat. *Quadi*, fr. *Quades*, dar și engl. *Quasi* sau germ. *Quasi*, prin intermediul traducerilor recente. Formele *cvazi* și *quazi* concurează din punct de vedere al frecvenței.

În lexicografie, în general, și în *DLR*, în particular, criteriul uzului este decisiv în alegerea formei literare dintre mai multe variante lexicale. În cazul variantelor lexicale etimologice, în aceeași măsură literare, se recurge la consensul și/sau decizia academică (*DELR*, II₁: XIV), în fapt, la dicționarul ortografic. *Calmuc* este foarte bine atestat atât în lucrările mai vechi, cât și în cele recente, dar figurează ca variantă învechită în *DOOM*³ față de *kalmâc*. Atât *cvazi*, cât și *quazi* sunt atestate în lucrări recente, dar nu sunt înregistrate în niciuna dintre edițiile *DOOM*. Sunt argumente atât pentru forma literară *quazi* (tradiția lexicografică, reîmprumutul considerat neologism, atestările mai numeroase în secolul al XIX-lea față de cealaltă formă), cât și pentru *cvazi* (folosit de istoricii contemporani, formă deplin adaptată sistemului limbii române, în consonanță cu primele atestări).

CONCLUZII

Actualizarea articolelor lexicografice, în cadrul celei de a doua ediții a *Dicționarului limbii române* al Academiei, privește, mai ales, atestările, formele și sensurile cuvintelor. În plus, aduce noutăți în privința stabilirii formei-titlu, după cum arată textul de față. Numele românești a două populații, una mongolică și cealaltă germanică, au fost analizate în prima ediție a dicționarului, într-unul din volumele publicate în 2010, în articolele corespunzătoare cuvintelor *kalmâc* (în seria nouă, și *calmuc*, în seria veche) și *quazi*. Situația numelor celor două populații prezintă o anumită complexitate lexicologică și lexicografică evidentă în surse lexicografice, texte (vechi) românești și traduceri. Inventarul destul de bogat al formelor celor două etnonime constă în variante etimologice datorate împrumutului pe filiere diferite care trimit la aceleași etimoane, precum și diferitelor grade de adaptare fonetică și grafică. În lumina noilor atestări și forme, se impune reluarea analizei lexicografice proprii unui dicționar-tezaur și restabilirea formei-titlu a fiecăruia dintre cele două etnonime discutate.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse¹¹

- Albina* = *Albina*, Foaie săptămânală pentru popor, 1935, Fundația culturală regală „Principele Carol”.
- Amicul școalei* = *Amicul școalei* sau *Foaia pentru Învățământ și Educație la Români*, 1861, an I, nr. 1, Sibiu.
- MARCELLINUS, *Ist. rom.* = Ammianus Marcellinus, 1982, *Istoria romană*, Studiu introductiv, traducere, note și indice [de] David Popescu. București: Editura Științifică.
- Banatica* = *Banatica*, 2020, Reșița: Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Caraș-Severin, Muzeul Județean Reșița.
- BARCIANU-POPOVICI, D.³ = Sab. Pop.-Barcianu, 1900, *Dicționar român-german și german-român* de..., Ediția a treia. Sibiu (Nagy-Szeben): Editura și Tipariul lui W. Krafft.
- BUDAI-DELEANU, *Orig. pop. Transilv.* = Ion Budai-Deleanu, 2011, *Despre originile popoarelor din Transilvania*, în *Opere*, Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel, Studiu introductiv de Eugen Simion. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2011, p. 932–1060. [Scris în 1820, în limba latină, tradus de Ladislau Gyémánt în 1991].
- GANE, *Trecute vieți* = Constantin Gane, 1935, *Trecute vieți de doamne și domnițe*. [Vol.] II: *Epoca fanariotă (1714–1821)*. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- CANTEMIR, *Hronicul* = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Opere*, I, [Ediție și studiu introductiv de Stela Toma]. București: Academia Română. Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003, p. 873–1509. [Scris între 1717 și 1723]
- COSTINESCU, *Vocab.* = Ion Costinescu, 1870, *Vocabular româno-frances*, [I–II]. București: Tipografia Națională Antreprenor C. N. Rădulescu.
- D. Enc.* = *Dicționar enciclopedic*. [Vol.] I–VII. București: Editura Enciclopedică. I: 1993; II: 1996; III: 1999; IV: 2001; V: 2004; VI: 2006; VII: 2009.
- DA* = *Dicționarul limbii române*. [DA] [Sub conducerea lui Sextil Pușcariu]. Tomul I. Partea I: A–B. Academia Română. București: Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: C. Academia Română. București: Tipografia Ziarului „Universul”, 1940.
- DAICOVICIU, *Dacii* = Hadrian Daicoviciu, *Dacii*. București: Editura Științifică, 1965.
- DAN = Florin Marcu, *Dicționar actualizat de neologisme*. București: Editura Saeculum I. O., 2013.
- DEI* = *DEI. Dicționar enciclopedic ilustrat*. București: Editura Cartier, 1999.
- DELR* = *Dicționarul etimologic al limbii române. (DELR)*. Vol. II: Litera C. Partea 1. *Ca–Cizmă*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. [Coordonatori: Acad. Marius Sala, Andrei Avram, membru corespondent al Academiei]. București: Editura Academiei Române, 2015. (vezi ediția electronică actualizată, consultabilă la adresa <https://delr.lingv.ro/>, accesat: 09.05.2024)
- DENSUȘIANU, *Epopeia* = Aron Densușianu, *Negriada. Epopeia națională*, vol. I. București: Tipografia Curții Proprietaru F. Göbl, 1879.
- DER* = *Dicționar enciclopedic român*, vol. I–IV. București: Editura Politică. I: (A–C). 1962; II: (D–J). 1964; III: (K–P). 1965; IV: (Q–Z). 1966.
- DEX* = *Dicționarul explicativ al limbii române. DEX*. București: Editura Academiei R.S.R., 1975.
- DEX*² – 2009 = *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Ediție revăzută și adăugită. [Tiraj nou]. București: [Editura] Univers Enciclopedic Gold.
- DEXI* = *DEXI. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. [Coordonator științific: Eugenia Dima]. Chișinău: Arc & Gunivas, 2007.

¹¹ Articolul preia, în general, modalitatea de siglare din Bibliografia *DLR*², pe care o adaptează și o aplică și altor surse.

- DÎLR* = Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche. (1421–1760)*. București: Editura Științifică, 1992.
- DIONISIE ECLESIARHUL, *Hronog.* = Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, Transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa, Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, Note și comentarii de Nicolae Stoicescu. București: Editura Academiei R.S.R., 1987. [Manuscris din 1814].
- DL* = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I–IV. Academia R.P.R. [București]: Editura Academiei R.P.R. I: (A–C). 1955; II: (D–L). 1956; III: (M–R). 1957; IV: (S–Z). 1958.
- DLR* = Academia Română, *Dicționarul limbii române. (DLR)*. Serie nouă. I–XIV. Tomul VII. Partea 1. Litera N. București: Editura Academiei R.S.R., 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O. București: Editura Academiei R.S.R., 1969; Tomul X. Litera S. Partea 1. *S–Sclabuc*. București: Editura Academiei R.S.R., 1986; Partea a 2-a: *Scladă–Semînțarie*. București: Editura Academiei R.S.R., 1987; Tomul XII. Partea 1: Litera Ț. București: Editura Academiei Române, 1994; Tomul XIII. Partea a 3-a: Litera V. *Viclă–Vuzum. Literale W, X, Y*. București: Editura Academiei Române, 2005, p. 753–1 340; Tomul I. Partea a 3-a: Litera D. *D – Deînmulțit*. București: Editura Academiei Române, 2006; Tomul IV. Litera L. *L–Lherzolită*. București: Editura Academiei Române, 2008; Tomul III. Literale J, K, Q. București: Editura Academiei Române, 2010.
- DLR*² = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Ediția a doua, revizuită și adăugită, Tomul I, Litera A. A – *Abzițui* [Redactori responsabili: Monica Busuioc, Cristian Moroianu], București: Editura Academiei Române, 2021.
- DM* = *Dicționarul limbii române moderne*, Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București, [Sub direcția prof. univ. D. Macrea]. [București]: Editura Academiei R.P.R., 1958.
- DN*¹⁰ = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*. Ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată. București: Editura Saeculum Vizual, 2008.
- DOOM*² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, [Coordonator: Ioana Vintilă-Rădulescu]. București: [Editura] Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM*³ = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a III-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Coordonatoare: Ioana Vintilă-Rădulescu. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.
- DRĂGANU, *Românii* = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX – XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii*. Academia Română. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1933.
- EMINESCU, *Teatru* = Mihai Eminescu, *Teatrul original și tradus, în Opere*, vol. VIII: *Teatrul original și tradus. Traducerile de proză literară. Dicționarul de rime*, Studiu introductiv de Petru Creția. București: Editura Academiei R.S.R., 1988, p. 33–482. [Scrise între 1868 și 1888; publicate postum].
- Enc. Minerva* = *Minerva. Enciclopedie română*. Cluj: Editura Comitetului de Redacție al Enciclopediei Române Minerva, 1930.
- Enc. Rom.* = Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*. Tom. I–III. Sibiu: Editura și Tiparul lui W. Krafft. I: 1898; II: 1900; III: 1904.
- EUTROPIUS, *Ist. rom.* = Eutropius, *Istoria romană*, traducere de G. Popa-Lisseanu, București: Editura Minerva, 1916.
- Fontes* = *Fontes historiae Dacoromanae / Izvoarele istoriei României*, vol. II: *De la anul 300 până la anul 1000*, publicate de Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, București: Editura Academiei R.S.R., 1970.
- Gaffiot 1934 = F. Gaffiot, *Dictionnaire Latin Français*, Paris: Hachette, 1934. (<https://www.lexilogos.com>)
- Gazeta de Transilv.* = *Gazeta de Transilvania*. Publicație periodică, politică și culturală. Brașov, 1912.
- GHERASIM, *Carol* = Voltaire, *Istoria craiului Șveziei Carol 12*. [Traducere din limba franceză făcută de arhimandritul Gherasim de la Mitropolia din Iași]. [Manuscris din 1792; Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cota IV–5, f. 1–160].

- GHICA, *Dacia* = Ion Ghica, *Dacia veche*, în *Opere*, III, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar și bibliografie de Ion Roman. București: Editura Minerva, p. 277–324. [Publicată în revistă în 1861].
- GIBBON, *Ist. decl.* = Edward Gibbon, *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman*, vol. I–III, antologie, traducere și prefață de Dan Hurmuzescu. București: Editura Minerva, 1976.
- IONESCU, *Călăuza tipogr.* = George Ionescu, *Călăuza tipografului*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1906.
- IORDANES, *Getica* = Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, ediție bilingvă latină-română, traducere de David Popescu, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției Gabriel Gheorghe. București: Editura Fundația Gândirea, 2001.
- Ist. Aug.* = *Istoria augustă* (*Scriptores historiae Augustae. Vitae diversorum principum et tyrannorum a Divo Hadriano usque ad Numerianum*). Studiu introductiv de Vladimir Iliescu, Partea I – traducere și note de David Popescu; partea a II-a – traducere și note de Constantin Drăgulescu, București: Editura Științifică, 1971.
- Ist. României* = *Istoria României*. [Vol.] I–IV. Academia Republicii Populare Române. București, Editura Academiei Republicii Populare Române. I: *Comuna primitivă. Sclavagismul. Perioada de trecere la feudalism*, 1960.
- Lb. statelor lumii* = Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile statelor lumii. Mică enciclopedie*. Cuvânt înainte [de] Acad. Marius Sala. București: Editura Meronia, 2007.
- Lepturarii rumînesc* = *Lepturarii rumînesc*, cules den scriptori rumîni pren Comisiunea denumită de către naltul Ministeriu al învățămîntului, ascedat spre folosința învățăceilor den clasa V. și VI. a gimnasiului de sus de Arune Pumnul, Tomul III. Vieanna: c. r. editure a cărților scolastice, 1862.
- MAIOR, *Ist. Înc. Rom.* = Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Buda: Tipariul Crăștei Tipografie a Universității Ungurești, 1812.
- MAIOR, *Ist. Înc. Rom.*² = Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Întocmită de ..., iar acum pretipărită prin Iordachi de Mălinescu ... [Reeditare]. Buda: Tipariul Crăștei Tipografie a Universității Ungurești, 1834. [Ediția I: 1812]
- MDA = *Micul dicționar academic*. Vol. I–IV. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București: Editura Univers Enciclopedic, I: 2001, II: 2002, III: 2003, IV: 2003.
- MDE = *Mic dicționar enciclopedic*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1972.
- MICU, *Ist. bis.* = Samuil Micu, *Istoria bisericească*. Transliterare de pe manuscrisul original paleografic, studiu introductiv, note și glosar de Veniamin Micle, Bistrița, 1993. [Scris în 1800]
- MOMMSEN, *Ist. rom.* = Theodor Mommsen, *Istoria romană*, vol. I–IV, traducere de Joachim Nicolaus. București: Editura Științifică și Enciclopedică, I: 1987, II–III: 1988, IV: 1991.
- N. COSTIN, *Let. Țării Mold.*, = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601. Letopisețul Țării Moldovei de la 1709 la 1711*. [I–II], în *Opere*, I. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu cu prefață de G. Ivănescu. Iași: Editura Junimea, 1976, p. 1–287. [Scris între 1700 și 1710].
- NANDRIȘ-CUDLA, *Siberia* = Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*. București: [Editura] Humanitas, 1991. [Scris ante 1986; publicat postum]
- NDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*. București – Chișinău: [Editura] Litera Internațional, 2006.
- NECULCE, *Let. Țării Mold.* = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat și O samă de cuvinte*, în *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București: Editura Minerva, 1982. [Scris în 1743]
- ODOBESCU, *Archeol. Preist.* = Alexandru I. Odobescu, *Archeologie preistorică*, în *Scrieri literare și istorice*, vol. II. București: Editura Librăriei Socer & Comp., 1887, p. 135–306. [Publicate în reviste între 1869 și 1873]
- PÂRVAN, *Getica* = Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*. București: Cultura Națională, 1926.

- PETOLESCU, *Dacia*, = Constantin C. Petolescu, *Dacia. Un mileniu de istorie*. Academia Română. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București: Editura Academiei Române, 2010.
- PHILIPPIDE, *DLR (ms.)* = Alexandru Philippide, *Dicționarul limbii române*. [1897–1905]. [Manuscris; Biblioteca Academiei Române, Filiala Iași „Fondul A. Philippide”, donația lui Gheorghe Ivănescu]
- PHILIPPIDE, *Orig. Rom.* = Alexandru Philippide, *Originea românilor*. Vol. I: *Ce spun izvoarele istorice*. Iași: Tipografia „Viața Românească” S. A., 1923.
- RESMERIȚĂ, *D. Etim.* = Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*. Craiova: Institutul de Editură „Ramuri”, 1924.
- Rev. Istor.* = *Revista istorică*. Vălenii de Munte, 1940.
- România Liter.* = *România literară*. Săptămânal de literatură și artă. București, 1976.
- ȘĂINEANU, *D.* = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*. Craiova: Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca, [1896].
- ȘĂINEANU, *D.*⁸ = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române cuprinzând*. [Craiova]: Editura „Scrișul Românesc” S. A., fost Samitca, [1930].
- SCRIBAN, *D.* = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*. Edițiunea întâia. Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- ȘINCAI, *Hron.* = Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, în *Opere*, vol. I, Ediție îngrijită și studiu asupra limbii de Florea Fugariu. Prefață și note de Manole Neagoe. [București]: Editura pentru Literatură, 1967.
- ȘINCAI, *Ist. Naturei* = *Istoria naturei sau a firei*. [Prelucrare din limba germană, după Johann Heinrich Helmuth, de Gheorghe Șincai], [Manuscris dintre 1806 și 1808; Biblioteca Academiei Române; Filiala Cluj, cota 422, 93 f.]. [Publicată fragmentar în *Școala Ardeleană*. Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel. FNSA. București: Academia Română. Fundația Națională pentru Știință și Artă. Muzeul Național al Literaturii Române, 2018. IV: *Scrieri didactice și instructive. Repere critice. Glosar. Indice de autori, traducători și opere antologate*, p. 142–161]
- STOICA DE HAȚEG, *Cron. Meh.* = Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Mehădiei și a Băilor Herculane*, în *Scrieri*, Ediție întocmită de Damaschin Mioc, Costin Feneșan. Timișoara: Editura Facla, 1984, p. 1–74. [Scriș în limba germană în 1829, tradus de Costin Feneșan în 1984]
- Studii* = *Studii*. Revistă de istorie. București, 1977.
- T. AARON, *Ist. Maior* = Theodor Aaron, *Scurtă apendice la Istoria lui Petru...* Buda: Tipariul C[ăreștii] Universității din Pesta, 1828.
- T. CORBEA, *Dictiones* = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*. Ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I: Studiu introductiv, note și text. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2001. [Scriș între 1691 și 1697].
- TACITUS, *Germ.* = P. Cornelius Tacitus, *Despre originea și țara germanilor*. Traducere și note de Teodor A. Naum, Prefața de N. Lascu, în *Opere*, vol. I. București: Editura Științifică, 1958.
- TDRG² = Heimann Hariton Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. [Band I–III]. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. I: 1986.; II: 1988; III: 1989.
- TLFi = *Trésor de la langue Française informatisé* / <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm> / ATILF (CNRS/ Université de Lorraine).
- Transilvania* = *Transilvania*. Foaia Asociațiunii transilvane pentru literatură română și cultura poporului român. Brașov: Tip. Römer & Kamner, 1873.
- Viața rom.* = *Viața Românească*. Revistă a Societății Scriitorilor din România, apoi Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. București, 1949.

B. Studii

- Croitoru, I., 2016, *Nume de populații vechi germanice în istoriografia română*, Iași: Casa Editorială Demiurg.

- Dominte, C., 2005, „Nume de populații și de triburi germanice în Antichitate într-un viitor lexicon românesc de etnonime”, *Analele Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași. Secțiunea IIIe. Lingvistică* (LI), 117–152.
- Munteanu, E., 2005, „Etno-horonimia românească (EHR). Dicționar istoric al numelor de țări și de popoare în română. Prezentarea unui proiect”, *Analele Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași. Secțiunea IIIe. Lingvistică* (LI), 299–321.
- Pamfil, C.-G., 2008, *Alexandru Philippide*, București/Chișinău: Editura „Litera Internațional”.
- Șerban, F., 2009, „Litere neologice și tendințe de valorificare a resurselor sugestive”, *Dacoromania* 1 (XIV), 37–54.
- Ungureanu, M., M. Moruz, 2023, „Dicționar de etno-horonimie românească”, *Anuar de Lingvistică și Istorie literară* (LXIII), 97–108.

NOTES ON THE ROMANIAN ETHNONYMS CALMUC ‘KALMYK’ AND CVAZI ‘QUASI’

Abstract

The purpose of this text is to present notes on the Romanian ethnonyms *calmuc* ‘Kalmyk’ and *cvazi* ‘Quasi’. The first edition of the Academy’s *Dictionary of the Romanian Language (DLR)* was published in several volumes, in the period 1907–2010. In the volume corresponding to the letters J, K, Q, published in 2010, the articles *kalmâc* and *quazi*, the Romanian names of two populations, one Mongolian and the other Germanic, are worked on. The documentation for the second edition of the *DLR* makes it possible to identify two rich series of etymological variants of the two words, due to borrowing on different channels and varied adaptation to the Romanian language system. On the one hand, it is about the forms: *calmăș*, *calmâc*, *calmăș*, *calmât*, *calmuc*, *calmuk*, *calmuș*, *călmăș*, *kalmâc*, *kalmâk*, *kalmuc*. On the other hand, it is about the forms, in the plural: *cadi*, *cuadi*, *cuazi*, *cvadi*, *cvazi*, *gvadi*, *gvazi*, *kuazi*, *kvadi*, *quadi*, *quasi*, *quazi*, *qvazi*. The frequency and constant presence in texts of the *calmuc* ‘Kalmyk’ form, as well as the competition in recent texts of the *cvazi* and *quazi* ‘Quasi’ forms are arguments for reconsidering the *kalmâc* and *quazi* title-forms in favor of the *calmuc* ‘Kalmyk’ and *cvazi* ‘Quasi’ forms.